

FELSEFE DÜNYASI

2019/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 69

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜRER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 384 34 35-36 (Pbx) Fax: 0 312 384 34 37

Basım Tarihi : Temmuz 2019, 600 Adet

NECATİ ÖNER DÜŞÜNÇESİNDE FELSEFE İLE KÜLTÜRÜN SENTEZİ: ZİHNİYET

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 69, Yaz 2019, ss. 62-81.

Hakemleme: 06.03.2018 | Düzeltme: 18.04.2019 | Kabul: 02.05.2019

Bayram Ali ÇETİNKAYA*

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi düşünür ve felsefecilerimizle günümüzün kuşağının arasında önemli bir mütefekkir olan Necati Öner, hem teorik hikmetin hem de pratik hikmetin özel bir temsilcisi durumundadır. Düşünce, tefekkür, matbuatın içinde bir "usta" ve "üstat" olan münevverimiz, çok sayıda yetiştirdiği aydın, bürokrat ve üniversite hocasının "hoca"sıdır.¹

Yazılı ve sözlü eserlerinin yanında ülkemize farklı düşünceleri bir araya getiren Türk Felsefe Derneği gibi önemli bir felsefe cemiyetini de kazandıran Necati Öner için felsefe, hayattan ve reel dünyadan kopuk bir alan değildir. O, felsefe ile kültürü birbiriyle ilişkilendirirken ortaya çıkacak olan hikmetle şekillenmiş zihin ve zihniyeti önemser. Bir anlamda hayat felsefesini belirleyen en önemli husus, Öner için, zihniyettir.

Zihniyetin yeterince kemâle ulaşmamasının beraberinde ilmî perspektifin de gelişmemesine zemin hazırladığını düşünen Öner, ülkemizde fikirlerin nakilcisi durumundan öteye gidilememesinin temelinde de bu hususun yattığına inanır. Ona göre "nakilci durumda oluşumuz, çalışmaların ferdî kalmasına sebep olmuş, aynı cereyana mensup olanlar arasında da bir fikir

* Bu makale, *Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi-Necati Öner'e Armağan*, (ed. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara 2013, 93-112.) kitabında yayınlanan makalenin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Prof. Dr.

1 Bkz. Süleyman Hayri Bolay, "Felsefe Yapmak ve Necati Öner", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999 (ayrıca *Türk Düşüncesinde Gezintiler*), Ankara 2007; Murtaza Korlaelçi, "Prof. Dr. Necati Öner'in Hürriyet Anlayışı", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999; Recep Kılıç, Prof. Dr. Necati Öner İle "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999; İsmail Köz, "Prof. Dr. Necati Öner'in Biyografisi", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999.

zinciri kurulamamıştır. Bunun bir sebebini de fikir adamlarımızda müşahade edilen ruhi bir durumda aramak doğru olur. Hoş olmayan bu hal, ya ileri sürülen bir fikrin doğruluk ve yanlışlığı, gösterilen bir gayretin müspet veya menfi değeri üzerinde durulmayıp, tamamıyla ona karşı ilgisiz şekilde... mevcut bir çalışmayı ilmî olarak değil, alaylı bir tarzda inkâr veya küçük görme suretinde kendini gösterir. Ortaya atılan fikir tohumları tamamıyla geliştirilmeyip, unutulmaya terkedilmiştir. Garp kültürüne olan hayranlığın, o kültür içinde yetişmiş Avrupalı fikir adamlarına karşı da fazlasıyla beslenmesi, kendi fikir adamlarımızın değerlerini gölgelemiştir. Bir nevi itimatsızlık duygusu Türkiye’de fikirlerin gelişmesine mani olmuştur.”²

1. Kültür ve Medeniyet

Necati Öner, insan faaliyetlerini suya benzeterek, bu akan suyun değişip, gelişip akıp gideceğini, bunun sonucunda da dinamik bir kültür ve medeniyetin oluşacağını düşünür. Ona kültür, medeniyet kavramıyla birlikte kullanılır. Bu çerçevede kültür ve medeniyetin aynı anlamda kullanan aydınlar olduğu gibi, farklı anlamlarda kullananlar da bulunmaktadır. Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu iki kavramı aynı anlamda kullanırken, Hilmi Ziya Ülken kültür ile medeniyeti birbirinden tamamen ayırır.³

Hilmi Ziya Ülken’in kültür tanımını benimsediğini söyleyen Öner için kültür insanın ortaya koyduğu her şeyi içine alır ve medeniyetten asla ayrılmaz. Kültür var olanlar ile ilgili hangi yolla olursa olsun edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanılarak ortaya koyduğu eser ve fiillerden ibarettir. Kültürün temelinde bilgi mevcuttur. Eser ve fiiller de bu bilgilerin çeşitli şekillerde görünüşleridir. Nitekim bir kültürün de varlığı eser ve fiillerden teşekkül eder. Mesela heybe, mimari eser, kitap birer kültür ürünüdür.⁴

Kültür, genellikle evrensel kültür ve millî kültür diye ikiye ayrılır. Evrensel kültür, medeniyet denilen yapının içine giren unsurlardan oluşur. Milli kültür ise, sayılması insanî olandan, dolayısıyla medenî olandan uzaklaşmadır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli yönü, değerlere sahip olan bir canlı olmasıdır. Değerler zamanın birikimiyle teşekkül eder ve bir canlıyı insan kılan özelliklerdir. Saygı, merhamet, iffet, dürüstlük, acıma, utanma vb. gibi duygular bu değerlerden neş’et etmiştir. Bu aşamada kültürü, din ve değerlerle ilişkilendiren Necati Öner’e göre, insanî olandan uzaklaşmanın en başta gelen sebebi dinden uzaklaşmadır, yani manevî değerlerden uzaklaşmadır. Zira din ahlakın taşıyıcısıdır. Cemiyette dinî duygular azaldığında

2 Necati Öner, *Tanzimattan Sonra Türkiye’de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967, 111-112.

3 Necati Öner, *Bilginin Serüveni*, II. baskı, Ankara 2008, 11.

4 Öner, *Bilginin Serüveni*, 14.

ahlakî erdemlerde de yoksullaşma gözükmeye başlar. Yine ahlâk kurallarının yaptırımı ortadan kalktığında hukuk yollarından kaçışlara yönelişler hızlanır.⁵

Cemiyetlerin bir diğer problemi, erdemli bilginin elde edilememesi halidir. Çünkü bilgiyi elde etmekten daha önemlisi bilginin kullanım alanının neliği sorunudur. Öner, insanın buradan ahlâk soruna çıkacağına inanır. Ona göre ahlak ilkeleri evrenseldir. Evrensellik ise ancak aşkın varlığa dayanmakla gerçekleşir. Dolayısıyla ahlak kurallarının kaynağı dinîdir. Bir takım örf ve adete bağlı kurallar ise yereldir, cemiyetlerin kendi karakterlerine göre şekil alır. İnsan yeni bilgileri elde etmenin yanında bu bilgilerin insanlığın faydasına ve hayrına yönelik kullanılabilmesine dikkat etmelidir. Alfred Nobel'i dinamiti insanlığa yararlı olsun diye icat etmesi, ancak insanların onu kendi türlerini, canlıları ve çevreyi yok etmede kullanması bu problemi ortaya koymada güzel bir örneği bize tasvir eder.

Bir zihniyetin oluşabilmesini, eğitim ve öğretim şartına bağlayan Necati Öner' e göre, yeni bilgi kazanmada öğretimin rolü ne kadar büyükse, bir zihniyet kazanmada da öğretim kadar eğitimin rolü de önemlidir. İnsanların insanî olandan ayrılmasında eğitim ve öğretim toplumların en önemli problemidir. İnsanda bulunan erdemsiz özellikler bencillik, iktidar hırsı vb. insanî olmaktan uzaklaşmanın nedenleri arasında olabilir. Dolayısıyla fertlerdeki menfi özellikler manevi dünyanın değerleridir. Bunun için de ruhî dünyanın güzelleşmesi, yani din ve ahlak kurallarının öğretilmesi ve benimsetilmesi bir zorunluluktur. Benimsemek öğrenmeyi aşacak bir olgudur. Ancak benimsemek, öğrenmek için ön kuraldır; benimsemek haddizatında öğrenileni yaşayabilmektir.⁶

2. Felsefe Yapmak, İnsan Doğasının Sonucudur

Felsefenin, insanın durmadan ileri atılması, verileni eleştirmesi, yeni çözüm yolları arama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıktığını söyleyen Necati Öner, felsefenin bilimin verileri üzerinde dayanarak ileriye geçmeyeceğine inanır. Zira ne kadar bilgi türü varsa, o kadar felsefe bulunmaktadır. Ancak felsefe sadece bilgi teorisinden ibaret değildir. Bir başka ifadeyle felsefe, herhangi bir bilgi türünün verileri üzerinden veya o bilgi türünün aksettirdiği, tanıttığı varlık türü üzerinde düşünmedir.

Felsefî bilginin diğer bir vasfı da, filozofun işaretlerini taşımasıdır. Felsefede, tamamen objeye bağlı kalan bilimin objektifliği yoktur. Bu hükümle

5 Öner, *Bilginin Serüveni*, 115-116.

6 Öner, *Bilginin Serüveni*, 119-122.

felsefeye küçültücü bir anlam verileceğini düşünmemek gerekir. Felsefî eser-in, onu ortaya koyana bağlı olduğunu vurgulamak gerekir.⁷

Felsefî ortamın zemini yalnız kalmaya bağlayan Öner'e göre, bu imkân mutluluğa yönelirse, insan da mutluluğa ulaşır. Eğer, bu imân mutluluğa kapalı olarak kullanılırsa bedbinliğe taşıyan felsefenin kaçınılmazlığı söz konusudur.

Felsefe tek tip düşüncenin adı değildir. Zira Necati Öner'in de vurguladığı gibi, felsefe tarihi birbiriyle çelişen ve çarpışan kanaatlerle doludur. Hâ-sılı felsefeden kurtuluş bulunmamaktadır. Felsefe yapmak, insan doğasının bir neticesidir.⁸

Niçin felsefe? sorusunu, Öner, üç noktadan cevaplama yoluna gider. Birincisi; felsefe yapmak insanın kaçamayacağı bir etkinliktir. İnsanın doğası gereği, zorunlu olarak felsefe yapar.

İkincisi; felsefesin değişik düşünceleri içinde barındırmasıdır. Değişik düşüncelerin ortaya çıkışı ve bunların birbirlerini yok edememeleri, insanın mutlak bir bilgiye sahip olamayacağını bir delilidir. Bu husus da, insana fanatik, dogmatik olmamasının gerektiğini telkin eder. Bu telkin, insanda hoşgörü fikrinin en önemli sebebidir. Hoşgörüyü önemseyen Necati Öner, bu olguyu insanca yaşamının ön koşulu olarak kabul eder. Hoşgörünün izlerinin bulunmadığı toplumlarda, yasaları çok iyi yapsanız da demokratik değerleri yerleştiremezsiniz. Zira taassupta bir fikre, bir inanca kesin bir bağlılık söz konusudur. Taassup sahibi kişi, kendisine katılmayan kanaat sahiplerini şiddetle ve baskıyla ikna etme yoluna gidecektir. Nitekim fikir taassubu olduğu gibi, ideoloji taassubu da vardır. Farklı inanç ve ideolojilere saygılı olmak demek, kendi inanç ve kanaati yok saymak anlamına gelmeyecektir. Bir inanç ve kanaate sahip olan insan, hoşgörülü olabilir. Hoşgörülü, yani medenî insan yetiştirmek için felsefeye ihtiyaç vardır.

Üçüncüsü; felsefî düşünce, bir problem üzerine eğildiğinde, neticede mutlak ve aşkın bir varlık karşısında bulunur. Bazı zamanlar böyle bir varlığın şuuruna ulaşır. O haledede felsefe ile mutlağa açılma, yani Allah'a götüren yola girme imkânı mevcuttur. Bu yol ise, insanı mutluluğa ulaştıran en sağlam yoldur.⁹

7 Necati Öner, "Niçin Felsefe", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 13-14.

8 Öner, "Niçin Felsefe", 17

9 Öner, "Niçin Felsefe", 17-18.

3. Felsefî Tavır/Tutum

Peki felsefe insana ne kazandırır? Bu soruya Necati Öner, şu cevabı verir: felsefenin pratik amacı, insanları felsefî tutum içine sokmaktır. Felsefî tutum da felsefî bilginin benimsenerek filozofça tavır kazanma halidir.¹⁰

Felsefe, insanın varlıklar arasında yerini, fonksiyonunu, gücünü, yetkisini değerlendirerek bu hali telkin eder. Öner de, felsefe tarihinin bu fonksiyonu yerine getirdiğini savunur. Nitekim başlangıçtan beri felsefenin yaptığı iş, insanı değerlendirmedir. Tefekkürün neticesinde hoşgörü duygusunu kazanmak, felsefî bir tavidir. Bu tavra insanları bilinçli olarak vardırma, felsefenin vazifesidir. Felsefî bilgi, sırf haberdar olmaktan ibaret değildir. Böyle olsaydı, felsefî tavır ortaya çıkmazdı. Üstün felsefî bilgisi olan hoca veya üstat, hoşgörülü değilse, felsefî tutum ve tavır kazanmıştır, denilemez. Dolayısıyla felsefe yapma, bu bilgilerle birlikte felsefeyi yaşama imkânlarını da sağlamalıdır, yani felsefe eğitimi de şarttır.¹¹

Felsefe hoşgörü duygusunu, tefekkür yoluyla insanlara kazandırma çabasıdır Öner için. Bununla birlikte felsefî düşünce, insanı zorunlu olarak metafiziğin içine dahil eder. İnsan aklı duyulur âleme, yani deneye konu olabilen âleme egemendir. Bu sebeple bilim üretir. Buradan kesin neticelere ulaşabileceği için rahattır. Ancak insan aklı rahatlıkla yetinmez, daha ötelere ulaşmak ve geçmek konusunda hırslıdır. Dolayısıyla metafizik alana ister istemez girecektir. Metafizik konular, onu felsefe yapmaya itecektir. Bu sahada insan mutlak varlıkla karşı karşıya gelir. Bu safhada, düşünürümüz nezdinde, iki yol takip edilebilir: Birincisi, yapılan felsefe, mutlak varlığa yani Allah'a giden yola ışık tutar. Orada bir kapı açıp yerini imana terk eder. İkincisi ise, mutluluğa giden yolu kapatır; orayı yok sayar. Birinci haldeki felsefeler insanı mutluluğa götürür, ikinci haldeki felsefeler ise bedbinliğe sokar.

Birinci yolla yapılacak felsefe; insanlığın içinde bulunduğu bunalımı rehabilite edip, mutluluk yolunu açar. Bununla birlikte felsefenin, farklı bilgi dallarının verilerini değerlendirerek hem zihni tatmin, hem de o bilgilerin gelişmesini sağlayarak yeni ufuklar açma gibi fonksiyonu da bulunmaktadır.¹²

4. Kültürün Ana Unsurları

Kültür ana unsurları (din, felsefe, bilim, sanat, düzensiz bilgiler, okült bilgiler) insanın var olanlar hakkında edindiği bilgilerden ibarettir. Necati Öner, bu kabulden hareketle asıl kültürü, zikri geçen bilgiler olarak görür. Ona

10 Necati Öner, "Felsefeden Beklediklerim", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 21.

11 Öner, "Felsefeden Beklediklerim", 22-23.

12 Öner, "Felsefeden Beklediklerim", 24-25.

göre bu unsurlar, kendi içlerinde gelişmeleri ve hâkimiyet kazanmalarına göre toplumlar ilkel, az gelişmiş ve gelişmiş diye değerlendirilirler.

Gelişme yönünde bir topluma en çok tesir eden kültür unsuru bilim ve ona bağlı olarak teknolojidir. İnsanın mutluluğu yaşadığı topluma bağlıdır. Eğer toplum sağlıklı ise, içindeki fertlerde o nispette sağlıklı ve mutlu olacaktır. Toplumları sağlıklı kılan ise, kendisine hakim olan kültürdür. Eğer bir milletin oluşturan kültür unsurları, birbirlerini destekler ve uyumlu olursa toplumun fertleri bu kültürden yeterince yararlanıyorsa o cemiyet sağlıklıdır.¹³

Mütefekkirimiz Necati Öner'e göre, kültür unsurları, gerçekte varlıklar hakkında bilgiden ibaret olduğuna göre, kültürde ilerleme varlığı tanımaktaki ilerlemedir. Var olanlara nüfuz ettikçe onları tanıdıkça bilgimiz gelişme kaydeder; bu bilgiler de hayata uygulandıkça toplumun da seviyesi yükselir.

5. Kültürdeki Gelişme, Ortak Kültürde Olur

Kültürün bir ortak, bir de özgü yönleri bulunmaktadır. Kültürün ortak yönü insanlığın ortak malı gibidir; hiçbir toplumun damgasını taşımaz. Kültürün özgü yönü ise, bir toplumun izlerini taşır. Birincisi, objektif, dinamik; ikincisi sübjektif ve statiktir. Sübjektiflik ferde göre değil cemiyete göredir. Birincisine ortak kültür, ikincisine de özgü kültür denilebilir. Özgü kültür, aslında niteliği hiç olmayan bilimdir. Herhangi bir bilimsel veri hiçbir milletin izini taşımaz. Ortak kültür niteliği hiç olmayan da örfler ve âdetlerdir. Bunlar dışında diğer kültür unsurları derece derece her iki unsuru da taşırlar. Ortak kültür, Öner'e göre, niteliği çok fazla olan din, felsefe ve sanatta da özgü kültür izlerine rastlanır. Bir cemiyeti diğerinden farklı kılan kültürün bu özgü tarafıdır. Özgü kültür bir toplumun 'ben'idir. O bulunmazsa o cemiyet de bulunmaz. Milletleri birbirinden ayıran kültürün bu özgü tarafıdır. Bir cemiyetin kültürü ortak ve özgü kültürden ibarettir.¹⁴

Düşünürümüze göre, kültürdeki gelişme ortak kültürde olur. Özgü kültür bu gelişmenin itici gücünü oluşturur. Cemiyetin kültür seviyesinin yükselmesi her iki kültürünü işbirliğiyle gerçekleşir. Felsefenin buradaki rolü ise, bu kültür gelişmesinde kendisini hissettirir. Kültür unsurlarının kendi bünyesindeki gelişmesi için felsefeye ihtiyaç vardır. Bu hareketlerde bulunacakların başarılı olabilmeleri için felsefî bir tutum içinde bulunmaları gerekir. Unsurların gelişmesi, birbirleri ile bütünlük içinde işbirliğinde bulunabilmeleri felsefî bir tavırla gerçekleşir. Felsefî tutum ve tavırla, felsefe

13 Necati Öner, "Felsefe ve Toplum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 26-27.

14 Öner, "Felsefe ve Toplum", 27-28.

özü araştırır. Metodik şüphe ve eleştiri bu araştırmanın kipliğini oluşturur. Felsefe bir mesele, ait olduğu alt ve üst sınıfları dikkate alarak bütüncül bir görüşle ele alır; sonunda konunun tabiatının tespiti yapılır. Felsefe zıt fikirlerin yer aldığı bir bilgi dalıdır. Bu da insanın dogmatik ve fanatik bir tutum içerisinde bulunmaması demektir. Felsefe araştırmaları bazen insanı irrasyonel bir olguyla karşılaştırır. Bazı felsefeler irrasyoneli de aşarak mutluluğa açılır, bazı felsefeler ise insanın yetki sahasını bulunduğu durumda sınırlandırır. Böyle bir durum da Öner'e göre, insanın varolanlar içinde kendi güç ve yetkisinin bilincini doğurur.

Böyle bir bilgi, meseleye bütüncül yaklaşma, dogmatizm ve fanatizmden uzaklaşmayı sağlar. İşte bu tavır, felsefî tavidir. Felsefî tavır, felsefe yapanlar için olduğu gibi, bütün kültür sahalarında zihin faaliyetinde bulunanlar için de gereklidir. Dolayısıyla filozof kadar bilim adamı, sanatkâr, din adamı, politikacı da sahalarından başarılı olabilmeleri için felsefî tavra muhtaçtırlar.

6. Felsefe Bütün Milletlerin Ortak Malıdır

Felsefî tavır, Öner için, ancak felsefe öğrenmekle elde edilir. Ona göre felsefe, ya okulda ya da okul dışında kitapla kazanılır. Donanımlı ve nitelikli bir felsefe öğretimi bir cemiyet için zorunluluktur. Bu tedrisat öğrenciye felsefî tavrı kazandıracaktır.¹⁵

Necati Öner, felsefe ile idelojinin birbiriyle karşılaştırılmasına itiraz eder. Onun nezdinde bir millete özgü ideoloji, bir millete özgü dünya görüşü olur, ancak bir millete özgü felsefe mümkün değildir. Bu anlamda o, felsefenin evrenselliğine dikkat çeker. Şu halde felsefe bütün milletlerin ortak malıdır. Bu çerçevede Öner, Gökalp'in felsefenin millî olduğuna itiraz eder. Ona göre Gökalp'in dediği gibi, felsefenin subjektif yönü olabilir. Ancak bu subjektiflik kişinin özünden olan alış'a göredir. Alış, insanın var olanı idrak etme, anlama, sezme ve kavramadaki yeteneğidir. Bu insanın genlerine bağlıdır, insandan insana farklılık gösterir; fakat kültür çevrelerine göre değişiklik göstermez. Dolayısıyla felsefenin bir millete özgü olabilmesi imkânsızdır.

Filozof, Öner'e göre, bir millet özgü kültür verilerini kullanabilir, ama bunları işlerken aldığı tavır ve vardığı sonuç evrenseldir. Ancak filozof belli değerler çevresinde yetiştiği için, insanî hususlarda felsefe üretirken kendi değerlerinin tesirinde kalabilir. Bu da felsefede özgü kültürün damgasını taşımasına sebep olur. Ama filozofun ortak kültür özelliği, sürekli ağır basar. Bilimin arkasından uluslar arası vasıf taşıyan en önemli saha, felsefedir.

¹⁵ Öner, "Felsefe ve Toplum", 28-29.

Bir milletin millî kültürü, Necati Öner için, sadece özgü kültürden meydana gelir. Milli kültür bir milletin yaptığı, kullandığı, sahip olduğu tüm kültür unsurlarını ihtiva eder. Bir başka ifadeyle millî kültür unsurlarında, o millete has vasıflardan ibaret olan özgü kültürle, o unsurlardan ulusla arası özellik taşıyan ortak kültürden teşekkül eder. Böylece örneğin bir Türk filozofu hangi sahada bulunursa bulunsun, ürettiği felsefe Türk millî kültürünün içindedir.¹⁶

7. Bilim ile Teknolojiyi ‘İnsanî’ Kılan: Felsefe ve Manevi Değerlerdir

Bilim ve felsefe arasında bir bağ kuran Necati Öner, insanı bütüncül olarak ele alan sahanın felsefe olduğunu düşünür. O bir taraftan bilimin verilerinden yararlanılması gerektiğini söylerken, diğer taraftan insanı felsefî bir tavırla ele almak gerektiğini böylece her türlü eylemi insana zarar veremeyecek şekilde yönlendirmenin temel alınmasının önemine dikkat çeker. İnsanın varlığını göz önünde bulundurmadan bilim için her şeyi meşru gören bir anlayışın insana vereceği hasarları hatırlatır. Nitekim bilimsel faaliyet her yöne açık bir faaliyettir. Onun kontrolünü ve denetimi sağlayacak olan yegane etkin olgu, manevî dünyası ile ilgili değerlerdir. Bu kontrolün sonucunda insana hatta bütün varlığa hizmet eden ve faydalı olan bir görüntü ortaya çıkacaktır. Nihayetinde de insan mutluluğu elde edecektir.¹⁷

Öner, bilim alanının önemli bir enstrümanı olan bilgisayardan hareketle fikirlerini açmaya çalışır. Örneğin bilgisayar kişinin hayatını ve zihinsel alanını olumsuz yönde tesiri altına alabilir. Ancak bu durum bilgisayardan vazgeçmeyi gerektirmez. Çağın önemli belki de en önemli buluşu olan bilgisayarı kullanmayan ülkeler, bilim ve medeniyet yolunda mesafe almaları pek mümkün değildir. Fakat burada üzerinde durulması gereken husus, bu aletin getireceği menfi durumların nasıl izale edileceği meselesidir.

Bir başka örneği daha veren düşünürümüz, burada da test tekniğinin olumsuz yönlerine dikkat çeker. Testle bilgi ölçme kolay bir yöntemdir ve daha objektif neticeler almak mümkündür. Fakat test tekniği insanda akıl yürütme melekesini geliştiremez. Onun için Necati Öner, bu noktada bir akıl yürütme sahası olarak felsefenin önemini gündeme taşır. Ona göre felsefe yapmak, aynı zamanda bir düşünme jimnastiğidir, zihin gelişimi için etkili bir yoldur.

Diğer taraftan bilim ve teknolojinin gelişmesinin insanın aleyhine kullanılmasının getirdiği sakıncalardır. Bilimin önü alınmaz gelişme ve iler-

16 Öner, “Felsefe ve Toplum”, 30-31.

17 Necati Öner, “Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 34.

lemesinin dayanılmaz cazibesi ve büyüü, insanın ruhî dünyasının ihmal edilmesi sonucunu doğurabilir. Zira uzun zamanda bir gidişatın varlığı gözükmemektedir. Bu yolun panzehir ve rehabilitesinde müspet katkı felsefe tarafından gelecektir. Hâsılı, bu noktada felsefenin geniş bir ufuk ve vizyonu insana kazandırmasının kıymet ve değeri unutulmamalıdır.

Felsefî tutum, Necati Öner'e göre, felsefe öğrenimi ile sağlanır. Felsefe öğretiminin de ciddi ve prensipli yapılması gerekmektedir. Ancak felsefe öğretimi nerede yapılmalıdır? sorusu burada önem kazanmaktadır. Müttefekkirimiz, bu öğretimin üniversite de, ancak her fakülte ve yüksek okulda bulunmasının zaruretine inanır. Ona göre ülkemizde ciddi anlamda bir felsefe öğretiminin yapıldığından bahsetmek mümkün değildir. Zira liselerdeki felsefe dersi bir angarya olarak görülmektedir. Felsefenin toplumsal bir değeri pek yoktur. Felsefe karşıtı tutumlar göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle bu sahanın sevdirilmesinin gerekliliği önem kazanmaktadır. Dolayısıyla felsefe hocaları büyük bir vazifeyle karşı karşıyadırlar.¹⁸

8. Felsefî Tutum ve Zihniyet

Felsefenin en önemli işlevinin insanı felsefi tutum ve tavır içine koymasındır. Bu öncülden hareketle Necati Öner, "felsefî tutum nedir?" sorusunu sorar. Sorunun cevabını felsefî tutumu zihniyetle ilişkilendirerek vermeye çalışır. Ona göre, tutum bir zihniyet olarak değerlendirir. Zihniyet, zihnin akıl yürütürken içinde bulunduğu ortamdır. Bu ortam akıl yürütmede kullanılan kavramların önemi artırır.¹⁹

Öner'e göre insanın olgusal (pozitif) ve büyüsel (magique) olmak üzere doğuştan sahip olduğu iki tür zihniyet bulunmaktadır. Her insanda doğal olarak bulunan bu zihniyetlerin insanlar üzerinde hâkimiyeti, toplumların medeniyette aldıkları mesafeler ve fertlerin içinde buldukları ruhî durumlara göre değişiklik gösterir. Bu temel zihniyetler yanında, bir de sonradan kazanılan zihniyetler bulunmaktadır. En geniş anlamıyla eğitim ve öğretimle kazanılan bu zihniyetlerin sayısı çoktur. Düşünürümüz bu ikinci derecedeki zihniyetlere temel zihniyetlerden ayırmak için "tutum" adını vermektedir.

9. Felsefî Tutum ve Bilimsel Tutum

Felsefî tutum, Necati Öner'e göre, öncelikle aklın hakim olduğu bir tutumdur. Aklın hakim olduğu başka tutumlar da vardır. Mesela bilimsel tutum

¹⁸ Öner, "Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi", 34-36.

¹⁹ Necati Öner, "Felsefî Tutum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 40.

böyledir. Felsefî tutum ile bilimsel tutum arasında farklar bulunmaktadır. Zira bilim özel, dar bir sahada kılar, kendi metoduyla var olanı ele alır ve inceler. Felsefî tutum ise bilimin faaliyet sahasını da içine alan geniş bir bakış açısı ile bütün bilgi türleri ile ilgilenir. Bir bakıma onların üstüne çıkarak, varlığın bütünlüğü içinde onların değerlendirmelerini yapar. Bunun sonucunda insana bilgiye dayalı eylemlerin, yani iradî hareketlerinin gerektiği gibi yapılması hususunda rehberlik yapar.²⁰

Düşünürümüz felsefî tutumun üç özelliğini bahseder. Buna göre bu özellikler şunlardır: Olaylara ve olgulara bütüncül bir görüşle bakma, eleştirel bir zihne sahip olma ve hoşgörünün gerekliliği bilincinde olma.

Bütüncül bir görüş sahibi insan, bir konuyu işlerken, o konunun içinde bulunduğu bütünü göz önünde bulundurur. Başkaları ile olan ilişkilerini, içinde bulunduğu şartları dikkate alır ve böylece vereceği hükümde yanlış yapma ihtimalini azaltır.

Günümüzde insanın ruhî boyutu ihmali sonucunda, insanî olandan uzaklaşma problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemin neticesinde yüksek değerleri terk etme gibi sorun meydana gelir. Bunların başında dinî ve ahlâkî değerler gelir. Dolayısıyla insanlardan merhamet, yardım, iffet duyguları dumura uğramış, günah ve ayıp kavramları anlamlarını yitirmeyle karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın bu gün yaşadığı ve toplumları mutsuz kılan alkol, uyuşturucu, terör, vurgunculuk, müstehcenlik, fuhuş gibi olumsuzlukların temelinde insanî olanı terk etme bulunmaktadır.²¹

10. Özgürlüğün Teminatı: Eleştiri ve Hoşgörü

Eleştirinin bir fikrin ve bir hareketin değerlendirmesi olduğunu söyleyen Necati Öner, tenkitçi bakışın gelişme ve olgunlaşmaya hız veren itici bir güç olduğuna inanır. Yanlış ve hatalardan kurtulup daha doğruyu, daha iyiyi elde etmede kendisine yol gösteren en tesirli yöntem eleştiridir.

Hoşgörü, Necati Öner için, duygu dünyasına aittir. Tahammül etme, katlanma, görmemezlikten gelme anlamına gelen tolerans ise akıl alanına aittir. Duygulara irade ile hâkim olunmaz. Hoşgörünün zıddı taassuptur. Taassupta saldırganlık vardır.

Düşünürümüze göre fikir tarihi boyunca felsefî ve bilimsel faaliyetlerin bütünü dikkate alındığında, insanın verdiği hükümlerle çoğulculuğun bulunduğu görülür. Bilgi ve inançtaki çoğulculuk karşısında felsefî tutum insanların hoşgörülü olmaları gerekliliği bilincinde olmalıdır.

20 Öner, "Felsefî Tutum", 40-41.

21 Öner, "Felsefî Tutum", 41-42.

Hoşgörülü olmanın önemli bir özelliği de insanın hür bir varlık oluşundan doğar. Özgürlük bir yaşantı halidir. Hür varlıklar, tercihlerini kendi yapan varlıktır. Tercih iradî bir eylem olup bilgiye göre yapılıır. Bilgi seviyeleri, kavrayışlar ve sezışler farklı farklı olduğundan seçimler ve eylemlerde farklılaşacaktır. Nitekim özgür olmak, farklı olmayı doğurmaktadır.

Necati Öner, hoşgörülü olmanın bazı boyutlarına dikkat çeker. Ona göre mutlak bir hoşgörüden bahsetmek mümkün değildir. Zira hoşgörülülük bir kayıtsızlık durumu değildir.²²

11. Zihin ve Zihniyet

Tutum, Necati Öner için, bir vaziyet alıştıır. Bir başka deyişle bir zihniyetin ifadesidir. Ona göre, zihniyet insan zihninin içinde hareket ettiği ortamdır. Her insanda müşterek olan akıl yürütme yolları, içinde hareket ettiği ortama göre içerik kazanır. İnsanın akıl yürütmeleri şekilseldir, dolayısıyla belli bir kalıplar içerisinde hareket eder. İşte bu şekil, bu biçimde her insanda aynıdır. Akıl yürütmeler içerik kazanınca farklılık oluşur. İnsanı yönlendiren de bu biçimler değil, onların içeriğini teşkil eden kavramlar, onu kullananın verdiği anlamdır. Kavramlar onu kullanan kişinin zihniyetine göre anlam kazanır.²³

Düşünürümüz zihin ve zihniyet meselesinde ilkel toplumlar ile medeni toplumları karşılaştırarak bir neticeye varmaya çalışır: “İlkel toplumlarda yaşayan insanların zihin yapıları üzerinde inceleme yapanların ortak kanaati şudur: İlkel toplumda yaşayan insanın zihin yapısı ile medenî toplumda yaşayan insanın zihin yapısı farklıdır. Bu farklılığın, bir ara, mantık farklılığı olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Fakat sonunda bu kanaata olanlar da farkın mantık farkı değil zihniyet farkı olduğunu kabul etmişlerdir. Böylece insanın iki ayrı zihniyeti bulunduğu ortaya çıkmıştır. Birisi ilkel toplumlarda hâkimdir, diğeri medenî toplumlarda. Bu iki zihniyet birbirinin devamı değildir, insan zihninin iki ayrı kipidir.”

İki ayrı zihniyetin birincisi ilkel, mistik, majik; ikincisi aklî, pozitif diye adlandırılmıştır. Necati Öner, bu terimlerden birincisine majik (büyü), ikincisine pozitif (olgusal) demektedir. Ancak o, bu iki temel zihniyete bir üçüncüsünü eklemektedir. Çünkü bazı akıl yürütmelerimiz vardır ki bunları ne büyüsel ne de hâkim olan zihniyet ne büyüsel ne de olgusaldır.

Din alanında yapılan tefekkürde elde edilen önermeler, Öner'e göre, tecrübe ile tahkik edilemez, dolayısıyla bu bakımdan olgusal değildir. O

22 Öner, “Felsefî Tutum”, 41-45.

23 Necati Öner, “İnsanda Öz ve Varlık”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 54.

bunları büyüsel zihniyetle de açıklanamaz. Nitekim dinî inançla batıl inanç arasında fark vardır.²⁴

Necati Öner'e göre büyüsel güce hâkim olan güç, bahis konusu hadise veya obje ile beraberdir, yani gizli güç içkindir. Örneğin nazarı önleyen objenin içinde o güç bulunmaktadır, yani bir yüzücü gizli bir güce sahiptir. Dinî inançta ise güç kaynağı aşkın olan Tanrıdır. Görünmez gücün içkin olduğunu kabul eden dinî ve felsefî akımlar da vardır, panteizm ve vahdet-i vücudluk gibi. Öner, bu noktada içkinliği büyüsel zihniyetteki içkinlikten ayırmanın gerektiğini vurgular. Ona göre panteizm ve vahdet-i vücudlukta gizli güç tektir ve varlıkla birdir ve başka varlık da yoktur, mutlaklıdır. Büyüsel zihniyete göre ise bu güç çeşitlidir, bazı objelerde var bazılarında yoktur. Bazı insanlarda vardır bazılarında yoktur.²⁵

12. Büyüsel Zihniyet, Olgusal Zihniyet ve Eleştirel Zihniyet

Büyüsel zihniyete bağlı inancın kaynağı, düşünümüzün tasavvuruna göre, ya kolektif tasavvurlar veya ferdin kendisidir. Dinî inançta ise kaynak vahiyle bildirilen bilgidir. Bundan dolayı büyüsel zihniyetle elde edilen bilgi, tektir, dağınıktır, düzensizdir. Dinî inançla ilgili bilgi ise vahye dayalı olduğu için, bu anlamda, objektiftir ve düzenlidir.²⁶

Felsefî tefekküre gelince, insan tecrübenin verilerini aşarak, değerlendirme yapıyor, yani felsefe yapıyor. Tecrübeyi aşan bir bilgi için, Necati Öner, bu bilgiye olgusal denilemeyeceğini savunur. Sistemli ve düzenli bir bilgi türü olan felsefe, düzensizliğin esas olduğu büyüsel zihniyete hiç sokulamaz.

Necati Öner nezdinde, gerek dinî ve gerek felsefî tefekküre, hem büyüsel hem de olgusal zihniyetin dışındadır. Dinî ve felsefî tefekkür, büyüsel ve olgusal zihniyetin ortaya koyduğu bilgilerin eleştirisi olduğundan, düşünümüz, bunu hakim olan zihniyeti eleştirel zihniyet olarak nitelendirir. O, bu şekilde temel zihniyetleri üçe çıkarır: Büyüsel zihniyet, olgusal zihniyet ve eleştirel zihniyet.²⁷

13. Temel Zihniyetler: İnsan Olmanın Halleridir

Öner, bu üç zihniyetin birbirinin devamı olmadığını söyler. Ona göre, bir tekâmül zinciri içinde değillerdir; yani bu üç zihniyet insan zihninin üç ayrı kipidir.

24 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 54-55.

25 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 55.

26 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 55-56.

27 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 56.

Toplumlara göre bunların hâkimiyet dereceleri değişir ama hiçbiri yok olmaz. İlkel toplumlarda hâkim olan büyüsel zihniyettir. İlerlemiş toplumlarda ise olgusal ve eleştirel zihniyet hâkimdir. Her toplumda yaşayan her fertte bu üç zihniyet bulunmaktadır. Zaman ve zemine göre bu zihniyetler kendilerini ortaya koyarlar.²⁸

Bu üç zihniyetin tipik temsilcileri bulunmaktadır. Büyüsel zihniyetin tipik temsilcisi büyücü; olgusal zihniyetin tipik temsilcisi bilim adamı; eleştirel zihniyetin tipik temsilcileri peygamber, veli ve filozoftur. Düşünürümüz, bu üç zihniyete temel zihniyetler veya birinci dereceden zihniyetler olarak nitelendirir. Bu temel zihniyetlerin her biri içinde de fertler arasında farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar ikinci dereceden olan zihniyetlerden doğarlar. İkinci dereceden zihniyetlere de tutum denir. Birinci dereceden zihniyetler veya temel zihniyetlerle ikinci dereceden zihniyetler veya tutumlar arasında derece değil mahiyet farkı bulunmaktadır.

Necati Öner, temel zihniyetleri insan zihninin tabîi kipleri olarak görür. Bunlar insan olmanın halleridir. Her toplumda, her insanda bunlar vardır ve bunlara sahip olma insanın kendi elinde değildir. Bu bakımdan temel zihniyetler insanın özü ile alakalıdır. Bunlarda ferde ait olan, onların varlığı değil hâkimiyet dereceleridir.

İkinci dereceden zihniyetler yani tutumların varlığı insana bağlıdır, yani sonradan kazanılmıştır. Bunlar da ferdin varoluşunu belirler. Öyle ise temel zihniyetler insanın özü ile, tutumlar varoluşu ile alakalıdır.²⁹

Hürriyet içinde seçme; bir irade, bir akıl yürütme sonucudur.³⁰ Akıl yürütme olmazsa seçme olmaz, seçme olmazsa varoluş gerçekleşmez. O halde insanın var oluşundan önce bir akıl yürütmesi vardır. Yani mantığı, var oluşundan önce gelir. Mantık da her devirde her insanda aynıdır. Bu bakımdan mantık insanın özü ile ilgilidir. Değişmeyen mantığın içinde yol aldığı yollar bulunmaktadır ki, bunlar ana zihniyetlerdir. İşte bu ana zihniyetler de her devirde her insan aynı niteliğe sahiptir. Değişmeyen zihniyetler de insanın özü ile ilgilidir.

Zihniyetlerde değişmeyen, Necati Öner'e göre, onların varlıklarıdır; hâkimiyet dereceleri değil, çünkü belli onların bir zihniyetin hâkimiyeti ferde ve topluma göre farklılık gösterir.

28 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 56.

29 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 57-58.

30 Necati Öner, İnsan Hürriyeti, İstanbul 1982, 22. Geniş bilgi için bkz. Kortaelçi, Murtaza, "Prof. Dr. Necati Öner'in Hürriyet Anlayışı", A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı), cilt: XL, Ankara 1999.

Düşünme için esas olan, yapı akıl yürütme ile zihniyettir. Bunlar da insanın özünü teşkil ederler. İnsanın özünün bu şekilde anlaşılması Descartes'ın "cogito"su ile bağlanabilir. O da varlığına dayanak olarak düşünmeyi alıyordu.³¹

14. Zihniyetlerin Özellikleri

Bir ferdin zihniyeti ile içinde yaşadığı toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Bu açıdan bakıldığında, mütefekkirimiz zihniyetlerin şu özelliklerini tespit eder:

1. Ana zihniyetler dediğimiz zihniyetlerin hâkimiyeti aynı medeniyet üyelerinde ortaktır. İkinci dereceden dediğimiz zihniyetler de bir grubu oluşturan fertler arasında ortaktır.

2. Zihniyetler, ferdi mensup olduğu gruba bağlayan en sağlam, en güvenilir bağıdır. Bir kişiyi, bir medeniyete, bir millete, bir ideolojiye bağlayan, onların telkin ettikleri zihniyetlerdir. Bir zihniyet ferde ne derecede hâkim olursa, o ferdin, o zihniyeti telkin eden gruba bağlılığı o ölçüde olur.

3. Zihniyetin diğer önemli bir karakteri de, kişinin benliğinin en sağlam elemanı olmasıdır. Zihniyet, ferdin kişiliğinin oluşmasını sağlayan baş unsurdur.

Bir toplumda uygulanacak siyasî, ekonomik ve eğitim sistemlerinin başarılı olması, o topluma egemen olan zihniyetle doğrudan ilişkilidir.

Zihniyetlerin temelinde kabul edilmiş değerler bulunmaktadır. İnsan tabiatı gereği, olaylara, objelere, hep bu kabullendiği değerler açısından bakar. Her şey bu değerlere göre anlam kazanır.

Zihniyetler, insanların fiillerinde, ifadelerinde belirginleşir. Her fiil, tabii bilinçli fiil ve ifadeler bir akıl yürütme neticesidir. Bu öncülenden hareket ederek Necati Öner, zihniyetle mantıkî düşünce arasında bir ilişki varlığına dikkat çeker.³²

15. Zihniyeti Gerçekleştiren/Genişleten ve Değiştiren Bilgidir

Bir zihniyetin sağlanması için, Necati Öner, bir kültürün gerekliliğini savunur. Ona göre, belli bir bilgi seviyesine erişmek gerekir. Böylece bilgi, zihniyetin bir ön şartı olarak ortaya çıkar.

Tersinden düşündüğümüzde, Öner'e göre, bilgi edinme hakikatte bir kabullenmedir. Biz olaylar veya objelerin bilgisini edinirken, aslında, belli bir

31 Öner, "İnsanda Öz ve Varlık", 58-59.

32 Necati Öner, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 243.

açıldan bakarak, onlar hakkında yargıda bulunuyoruz. Bu açığı zihniyetimiz sağlar. Böyle olunca da zihniyet, bilgiden önce imiş gibi anlaşılır. Bahsi geçen düşüncüyü açıkça savunanlar da bulunmaktadır. Bu durumda, ilk bakışta bilgi mi önce, zihniyet mi önce meselesi, bir çıkmaz karşısında bulunduğumuz intibayı doğurmaktadır. Her ne kadar bilgi edinmede zihniyetin önceliği bahis konusu olabilirse de, o zihniyeti sağlayan ve onu değiştirecek olanın bilgi olduğu tartışılmaz. Mevcut zihniyeti aşarak, onu değiştirebilecek yeni bilgileri elde etme, yani varlığa daha derinliğine nüfuz ederek üniversal kültür alanını genişletme az sayıda kişinin işidir. Bunlar bilim adamları ve mütefekkirlerdir. Büyük kitleler bir zihniyete sahip olmakla, o zihniyetin oluşmasında malzemeyi temin eden bu seçkin kişilerin peşinden gitmekten başka çareleri bulunmamaktadır.³³

16. Zihniyeti Meydana Getiren Kültürdür

Fertleri ve sosyal grupları belli hedeflere yönlendirmede, istenen gayeyi elde etmede, onlara egemen olan zihniyetin rolü en önde gelir. İnsan fiillerini yöneten zihin faaliyetleri bir zihniyetin sevk ve idaresi altındadır. Bu bakımdan herhangi bir organize toplumun, varlığını ve canlılığını olması gerektiği gibi sürdürebilmesi, o toplumda hakim olan zihniyete bağlıdır. Zihniyeti meydana getiren kültür olduğuna göre, bir toplumu istenen seviyeye erdirtmek için gereken zihniyeti sağlayacak bir kültür politikasını ön planda tutmak gerekir.

Farklı zihniyetlerin çarpışması ve mücadelesi, Öner'e göre, bir toplumda büyük meseleler doğurabilir. Toplumsal kargaşalar ve sarsıntıların arkasında çok defa, farklı zihniyetlerin çarpışması yatar. Bu bakımdan bir toplumun huzur içinde bulunması da yine bir kültür meselesidir. Zihniyetin oynadığı rol ve kültürle olan ilişkisi dikkate alınınca şu husus açıkça ortaya çıkar: Bir toplumun varlığının devamı ve her türlü gelişmesinin sağlanması için, alınan bütün sosyo-ekonomik tedbirlerin başarısı, bunların gerekli kıldığı bir kültür politikasına bağlıdır.³⁴

İnsanın var olanı tanıması, değerlendirmesi, böylece kazandığı bilgileri kullanması, herhangi bir eylemde bulunması zihniyete bağlıdır. Necati Öner'e göre, insan zihnini faaliyet gösterirken içinde bulunduğu ortamdır. Zihinsel faaliyet aklî bir faaliyettir. İnsanın akıl yürütürken kullandığı kavramlar zihniyetine göre anlam kazanır.³⁵

33 Öner, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", 250-251.

34 Öner, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", 251-252.

35 Necati Öner, "Zihniyet Oluşumu ve Eğitimi", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 253.

Öner'in düşüncesinde; temel zihniyetler doğuştandır, kazanılmamışlardır. Ancak egemenlik dereceleri kazanılabilir. İnsanın bu temel zihniyetleri yanında, Düşünürümüz, bir de sonradan kazanılmış zihniyetlerden bahseder. Ona göre, bunlar ikinci dereceden zihniyetler veya tutumlardır. Temel zihniyetlerin sayısı, iki zihniyete Necati Öner'in ilave ettiği ve eleştirisel dediği de dikkate alınırsa üçtür. Buna karşılık ikinci dereceden zihniyetlerin veya tutumların sayısı çoktur, daha uygun bir ifade ile sınırsızdır. Meselâ; felsefî tutum, bilimsel tutum, dinsel tutum, demokratik tutum, totaliter tutum vs. Ayrıca her meslek sahibi için bir tutum bulunmaktadır; hukukçu tutumu, asker tutumu, tüccar tutumu vs.

Mütefekkirimiz nezdinde, bilgi zihniyetle kayıtlıdır. İşte bu kayıtlanan kavramla var olanın tam uygunluk halinde bulunduğunu söylemek kolay değildir. Hâsılı; Âlem, ancak âlem içinde anlaşılabilir.³⁶

Düşünümüze göre, zihniyet, ferdi mensup olduğu gruba bağlayan en sağlam en güvenilir bağıdır. Bir kişiyi, bir medeniyet, bir dine, bir ideolojiye, bir millete bağlayan onların gerektirdiği zihniyettir. Bir zihniyet ferde ne derecede hâkim olursa, o ferdin, o zihniyetin gerekli kıldığı gruba bağlılığı o ölçüde artar.³⁷

17. Milli Kültür, Millî Zihniyet ve Kültür Emperyalizmi

Necati Öner, millî zihniyet ile millî kültür arasında irtibatın peşindedir. Ona göre millî zihniyet, bir milletin varlığını devam ettiren ve kendisini diğer milletlerden ayıran değerlere bağlıdır, yani millî kültür unsurlarına bağlıdır. Değerlere bağlı olma o değerleri kabullenmedir. İşte bu kabul edilen değerler, o milletin fertlerinin toplumsal hayatla ilgili akıl yürütmelelerinde hareket noktasını oluşturan temel kavramlardır. İşte bu kavramlardır ki, fertlerin düşüncelerini sevk ve idare eder, yani onların zihniyetini tayin eder.

Bir milletin oluşmasını sağlayan bu değer şekilleri o milletin kültürünü meydana getirir. Nitekim milletleri birbirinden ayıran bu millî kültür farklılığıdır.

Bir milletin fertlerinin o milletin kültürünü oluşturan değerleri kabullenmesi, benimsemesi, onları içinde yaşatması, onlarla bütünleşmesi, ona bir zihniyet kazandırır ki, işte bu zihniyete, millî zihniyet denir. Bir millette

36 Öner, "Zihniyet Oluşumu ve Eğitimi", 254-255.

37 Necati Öner, "Millî Birlik ve Beraberlik", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999, 278.

millî birliği sağlayan esas unsur bu zihniyettir. Bu zihniyet o milletin fertlerinin düşüncelerini sevk ve idare eder.³⁸

Millî birlik ve beraberlik, millî zihniyetin o cemiyetin fertlerine egemen olması ile sağlam bir esasa bağlanır. Çünkü böyle bir birlik zorla yapılmış değil, isteyerek sağlanmıştır.

Necati Öner'in düşüncesine göre, "kültür emperyalizminin açık veya kapalı propagandası ile bazı kişiler kendi millî kültürlerine ters düşer, yabancılaşırlar. Böyle bir akıma kapılanlar, çok defa neyin etkisi ile bu yolla girdiklerini, deyim yerinde ise kültür emperyalizminin ağına düştüklerinin farkına bile varmazlar. Düşünürümüz bu noktada uyarıda bulunur: "Millî kültür içinde yabancılaşanların sayısı arttıkça milletin aldığı yara büyür, millî zihniyet zayıflar ve güç kaybeder. Zemin müsait oldu mu, yani bir ülkede millî zihniyet sönük, devlet zayıf düştü mü, milleti bölücü, memleketi parçalayıcı akımlar kol gezer."³⁹

Şu ana kadar ortaya konulduğu gibi, teorik ve pratik felsefenin çeşitli sahalarında özgün ve rafine düşüncelerini seslendirmeye gayret eden ve bunu her türlü platformda dile getiren Necati Öner'in ortaya koyduğu birikim ve külliyyât, hakikaten yaşayanlar ve gelecek nesiller için birer yol işareti ve rehber konumundadır.

Ancak bu meşakkatli, emek ve zaman isteyen çabalar, rahat ve kolay bir süreçte gerçekleşmemiştir. Nitekim kendisiyle yapılan bir mülakatta⁴⁰ hocamız, zihniyet üzerine kaleme aldıkları ilgili şu sözleri aktarmaktadır: "*Bu konuda yazdığım yazılar ve yaptığım konuşmalar hiçbir ilgi görmedi*".⁴¹ Bu ifadeler, kadîm bir medeniyet bakiyesinin temsilcileri olarak gerçekten "üzüntü ve iç acıtıcı"dır. Her şeye rağmen Öner'in gayret ve idealleri, ülkemizde düşünce ve felsefenin üniversitelerde ve entelektüel zeminlerde kalıcı, üretici ve geliştirici evreye taşınmasında hayatî bir nefes olmuştur.

Sonuç

Çağdaş Türk felsefesinin en önemli mütefekkirlerinden biri olan Necati Öner, ortaya koyduğu zihin dünyasıyla geçmiş ve gelecek arasında nadir hikmet ve tefekkür halkalarından biridir. Nazarî ve amelî hikmete olan katkıları; felsefe, kültür ve zihniyet üçgeninde kemâlata ulaşmıştır. Köklü bir

38 Öner, "Millî Birlik ve Beraberlik", 278-280.

39 Öner, "Millî Birlik ve Beraberlik", 290.

40 Recep Kılıç, Prof. Dr. Necati Öner ile 'Düşüncelerinin Gelişim Seyri' Üzerine Yapılan Mülakat", A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı), cilt: XL, Ankara 1999, 9-13.

41 Kılıç, Prof. Dr. Necati Öner ile 'Düşüncelerinin Gelişim Seyri' Üzerine Yapılan Mülakat", 10.

imparatorluğun birikimi üzerinde inşâ olmuş modern Türkiye'nin ihyâsında bilgi ve hikmet vazgeçilmez zorunlu olgulardır. Hikmet ve felsefenin insan ve cemiyetin şekillenmesinde ve donanımlı hale gelmesindeki hayatî “anlam”, Necati Öner'in fikir, zihin ve gönül dünyasında yankı bulmaktadır. Nihayetinde o, günümüz Türkiye'sinin düşünen, üreten, tenkit eden ve kaygısı olan âlim, ârif ve bilgesidir.

Öz

Necati Öner Düşüncesinde Felsefe ile Kültürün Sentezi: Zihniyet

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi düşünür ve felsefecilerimizle günümüzün kuşağının arasında önemli bir mütefekkir olan Necati Öner, hem teorik hikmetin hem de pratik hikmetin özel bir temsilcisi durumundadır. Düşünce, tefekkür, matbuatın içinde bir "usta" ve "üstat" olan münevverimiz, çok sayıda yetiştirdiği aydın, bürokrat ve üniversite hocasının "hoca"sıdır.

Yazılı ve sözlü eserlerinin yanında ülkemize farklı düşünceleri bir araya getiren Türk Felsefe Derneği gibi önemli bir felsefe cemiyetini de kazandıran Necati Öner için felsefe, hayattan ve reel dünyadan kopuk bir alan değildir. O, felsefe ile kültürü birbiriyle ilişkilendirirken ortaya çıkacak olan hikmetle şekillenmiş zihin ve zihniyeti önemser. Bir anlamda hayat felsefesini belirleyen en önemli husus, Öner için, zihniyettir.

Yirmi birinci yüzyıl Türkiye'sinin en önemli mütefekkirlerinden biri olan Necati Öner, ortaya koyduğu zihin dünyasıyla geçmiş ve gelecek arasında nadir hikmet ve tefekkür halkalarından biridir. Nazarî ve amelî hikmete olan katkıları; felsefe, kültür ve zihniyet üçgeninde kemâlata ulaşmıştır. Köklü bir imparatorluğun birikimi üzerinde inşa olmuş modern Türkiye'nin ihyasında bilgi ve hikmet vazgeçilmez zorunlu olgulardır. Hikmet ve felsefenin insan ve cemiyetin şekillenmesinde ve donanımlı hale gelmesindeki hayati "anlam", Necati Öner'in fikir, zihin ve gönül dünyasında yankı bulmaktadır. Nihayetinde o, günümüz Türkiye'sinin düşünen, üreten, tenkit eden ve kaygısı olan âlim, ârif ve bilgesidir.

Anahtar Kelimeler: Necati Öner, düşünce, felsefe, kültür, zihniyet

Abstract

The Synthesis/Integration of Philosophy and Culture in the Thought of Necati Öner: Mentality

Necati Öner is a pioneer name of his age as well as the transition period between Ottoman and Republican era. He represents both theoretical and practical wisdom. He is an intellectual who has expertise in the fields of journalism and academia. He has educated numerous intellectuals, bureaucrats and academicians. Thus he is the teacher of teachers.

In addition to the verbal and written works he left behind, he has founded Turkish Foundation of Philosophy that is a very influential society in the field. For him, philosophy is not an isolated entity, detached from life and the real world. His main focus is a state of mind that combines philosophy, culture and wisdom. Therefore what shapes his philosophy of life is mind.

Necati Öner who is one of the most important thinkers of 21st century in Turkey, is a bridge of wisdom and thought between the past and today. His contributions to theoretical and practical wisdom have reached peak when he combined philosophy, culture and intellectuality. In the task of rehabilitation of modern Turkey that is based on the heritage of a long-established empire, knowledge and wisdom are crucial. The critical role that wisdom and philosophy plays in the shaping of society and citizen finds an echo in the intellectual and spiritual life of Necati Öner. Therefore he is a sage and scholar, who thinks, produces, criticizes and has concerns.

Keywords: Necati Öner, thought, philosophy, culture, mind

Kaynakça

- Bolay, Süleyman Hayri, "Felsefe Yapmak ve Necati Öner", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999 (ayrıca *Türk Düşüncesinde Gezintiler*), Ankara 2007.
- Kılıç, Recep, Prof. Dr. Necati Öner İle 'Düşüncelerinin Gelişim Seyri' Üzerine Yapılan Mülakat", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999.
- Korlaelçi, Murtaza, " Prof. Dr. Necati Öner'in Hürriyet Anlayışı", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999.
- Köz, İsmail, "Prof. Dr. Necati Öner'in Biyografisi", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Necati Öner Armağanı)*, cilt: XL, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefe ve Toplum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefî Tutum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "İnsanda Öz ve Varlık", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Niçin Felsefe", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, II. baskı, Ankara 1999.
- Öner, Necati, *Bilginin Serüveni*, II. baskı, Ankara 2008.
- Öner, Necati, *Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967.
- Öner, Necati, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982.